

Универзитет у Београду
Филозофски факултет

На седници Већа Одељења за етнологију и антропологију, одржаној 28.03.2019. године, изабрани смо у комисију за преглед и оцену докторске дисертације Иване Степановић, дипломиране филозофкиње са двојном мастер дипломом из демократије и људских права у југоисточној Европи, докторанткиње на докторским студијама етнологије и антропологије, **„Приватност у доба нових информационих технологија: антрополошко истраживање у Србији“**, и подносимо следећи

Извештај о завршеној докторској дисертацији

1. Основни подаци о кандидаткињи и дисертацији:

Ивана Степановић је рођена 6. фебруара 1978. године у Београду. IV београдску гимназију је завршила 1996. године. На Филозофском факултету у Београду, Одељење за филозофију, дипломирала је 2004. године са просечном оценом 8,5 и оценом 10 за дипломски рад „Појам симулакрума у филозофији Жана Бодријара“. Као стипендисткиња Министарства спољних послова Републике Италије од 2010. до 2011. године је на енглеском језику похађала Европски регионални мастер програм из демократије и људских права у југоисточној Европи и стекла двојну мастер диплому Универзитета у Сарајеву и Универзитета у Болоњи. Током мастер студија је имала просечну оцену 9, а њен мастер рад „Посматрачи и посматрани: прилог расправи о помирењу приватности и контроле“ (“The Watchers and the Watched: Contribution to the Discussion on Conciliation between Privacy and Control“) је награђен као један од пет најбољих у генерацији. Докторске студије на Одељењу за етнологију и антропологију Филозофског факултета Универзитета у Београду уписала је 2014. гдине. Исте године је почела да ради у Институту за криминолошка и социолошка истраживања у Београду као истраживачица

приправница. Током студија и ангажмана на пројектима Института објавила је 12 научних радова на српском и енглеском језику и учествовала на 3 научне конференције. Течно говори, чита и пише енглески језик и служи се немачким језиком

Докторска дисертација „Приватност у доба нових информационих технологија: антрополошко истраживање у Србији“, има 427 страна, заједно са литературом, изворима и биографијом ауторке. Састоји се од Увода, четири обимна поглавља која садрже главни део текста, и Завршних разматрања. Поглавља следе овим редом: 1. Теоријско-методолошки оквир; 2. Инерперсонални односи и *online* комуникација; 3. Концепт рада и питање приватности; 4. Комодитизација приватности на платформи Youtube.

2. Предмет и циљ дисертације:

Предмет истраживања у овој докторској дисертацији јесте утицај нових информационих технологија на (ре)дефинисање појма и граница приватности њихових корисника/ца у Србији. Основна одлика ових технологија је њихова повезаност на интернет што, с једне стране, пружа могућност за одређена персонализована „подешавања“ граница приватности на уређајима и апликацијама и, с друге стране, омогућава сакупљање огромног броја различитих података о личности, а тиме и нове видове надзора. С обзиром на могућности самих комуникационо-информационих технологија и обим и карактер промена до којих долази с њиховом применом, неки теоретичари указују да концепти и праксе у вези са приватношћу постају много комплекснији и неодређенији. Други, међутим, говоре о „смрти приватности“, о добу „пост-приватности“ и развоју друштва сензора и надзора. Управо због све веће присутности нових информационих технологија, које омогућавају нове облике надзирања, поставља се питање шта је данас приватност и које су границе приватног живота, како употреба ових технологија (пре)обликују значење самог концепта, дајући му неке нове димензије и значења. Полазећи од ових општих увида, кандидаткиња у својој докторској тези поставља опште питање - да ли управо ове технологије које омогућавају надзор и угрожавају приватност утичу на (пре)обликовање садржаја и значења овог појма и нуде једну нову констелацију односа приватно/јавно, која не подразумева оштру поделу са

јасним границама већ се ове границе пре појављују као промењиве и контекстуалне. Како су појам и границе приватности, као уосталом и садржај и обим примене дигиталних технологија, увек део ширих друштвених, економских, политичких и културних околности и процеса одговор не може бити једнозначан и може важити само за одређену средину и контексту. Ово докторско истраживање полази са становишта да специфичности друштвено-историјског и политичког развоја Србије и особена историја приватног живота, коју одликује само делимична развијеност модерног европског или грађанског концепта приватности у пресоцијалистичком периоду као и свеprisутност државе у социјализму, Србију чине плодотворним тереном за истраживање утицаја нових информационих технологија на концепте и праксе у вези са приватношћу. Окосницу рада чинити етнографско теренско истраживање у Београду и нетографска анализа чији је циљ да покаже како се у доба све интензивнијег развоја и примене ових технологија концепти и праксе у вези са приватношћу и приватним животом (пре)обликују и добијају нове димезије и значења, како се приватност чува и брани, али и стратешки користи и комодитизује постајући роба на медијском тржишту. Другим речима, ово докторско истраживање настоји да одговри на питање како се корисници/е савремених информационих технологија, а пре свега особе које користе већину или све услуге које ове технологије омогућавају и које чине саставни део њихове свакодневице, суочавају и одговарају на изазове које њихова примена намеће, односно како кроз њихову употребу регулишу своје границе приватности и приватног живота.

Иако је антропологија током већег дела своје историје била заснована на идеји терена као физичког локалитета, савремени приступи укључују и истраживање интернета као виртуалног јавног простора који садржи значајну етнографску грађу. Стога ово докторско истраживање комбиује више извора етнографских података: 1. дубинске интервјуе са изабраном групом испитаника (44) (допунска грађа је добијена *online* посматрањем њихових профила на друштвеним мрежама *Facebook* и *Instagram*); анализа садржаја са 34 различита *Youtube* канала чији су аутори „влогери“ који живе у Србији.

3. Основне претпоставке истраживања

Ослањајући се на антрополошка и историографска истраживања приватности и односа између приватног и јавног, кандидаткиња полази од темељне претпоставке да концепт приватног живота као сфере људских активности која је супротстављена јавној сфери друштвених односа представља историјску и идеолошку конструкцију модерног западног друштва, а не универзалну чињеницу друштвеног живота. Оваква позиција истовремено значи да се однос између приватног и јавног мора истражити, а не унапред претпоставити, што је један од основних постулата антрополошког бављења овом проблематиком. Кандидаткиња полази са становиште да је задатак антропологије да истражи како се интернет технологије разумеју и прихватају у некој средини и да етнографско истраживање пружа могућност да се разуме како се нове информационе технологије схватају, прихватају и користе у одређеном друштвено-економском, политичком и културном контексту (наводи антрополога Д. Милера). Следећа темељна претпоставка овог рада јесте да је са развојем нових информационих технологија питање поделе на приватно и јавно преточено у питање односа између приватности и дигиталног надзора/моћи.

4. Кратак опис садржаја дисертације:

Након што су у уводу представљени предмет и основни циљеви истраживања, текст дисертације је подељен у четири главна поглавља. У **Теоријско-методолошком оквиру**, првом поглављу рада, изложени су и теоријски контекстуализовани основни аналитички концепти – приватно/јавно, однос између нових информационих технологија и приватности, питање приватности и дигиталног надзора, антагонизам приватност/безбедност - и објашњен приступ и метод који је у истраживању коришћен. На тај начин, овај део рада садржи сажету историју концепта приватности у историји западне мисли, с посебним нагласком на конструисање границе између приватног и јавног у модерном друштву, у коме су приватни и јавни живот дефинисани не само као различити већ супротстављени домени друштвених активности. Истовремено, приказани су главни правци критике модернистичке поделе на приватни/породични и јавни/политичко-

економски домен, а првенствено они који проистичу из феминистичке теорије и антропологије. Такође је дат осврт на расправе о односу надзора, приватности и безбедности. У овом делу рада је мапиран и развој концепта приватности у Србији у контексту социјалистичког наслеђа и западних вредности, посебно у односу на правни оквир. Када је реч о законодавном оквиру, кандидаткиња указује да концепт приватности готово да није постојао све до 2000-те године од када Србија (у заједници са Црном Гором) започиње процес евроинтеграција и паралелно са друштвено-економским и политичким трансформацијама почиње и процес прилагођавање целокупног законодавства и јавних политика. Истовремено се наглашава да је историјски тренутак у коме у Србији долази до ових промена веома специфичан у том смислу да су у западним друштвима, али и глобално, концепт приватности и право на приватност већ постали дубоко проблематичани појмови. Ово поглавље се завршава објашњењем коришћеног истраживачког поступка и коришћеног етнографског и нетографског метода.

У наредна три поглавља докторске дисертације кандидаткиња износи резултате сопственог истраживања. У другом поглављу, насловљеном **Продор технологије у приватне просторе, односе и активности**, разматра се феномен *online* комуникације и сталне доступности корисника/ца информационих технологија и анализира етнографска грађа која пружа увид у начине на које „живот *online*“ утиче на унутарпородичне и блиске ванпородичне односе (пријатељство, емотивни односи). На тај начин, кандидаткиња у овом делу рада разматра и питање *online* пријатељстава и веза, али и показује на који начин испитиваници/е користе и структурирају своје слободно време и како, захваљујући овим технологијама, успостављају својеврсна лична „острва приватности“ у контексту дома и породице.

Треће поглавље, **Концепт рада и питање приватности**, посвећено је начинима на које нове информационе технологије мењају концепт рада и однос између рада и слободног, приватног времена. Савремене технолошке промене су, између осталог, омогућиле флексибилност радног времена, „рад на даљину“, али и надзор запослених на даљину. Надзор преко софтвера који контролишу кретање и ефикасност запослених, као и увид у њихов приватни живота и личне податке који омогућавају друштвене мреже све више представља реалност великог дела запослених особа и у Србији. Кандидаткиња у овом поглављу разматра нове типове надзора на послу и однос њених испитаника/ца

према њима, посебно проблематизујући питање (не)легитимног надзора од стране послодаваца, као и питање и граница приватности запослених како на послу тако и ван радног времена. Посебна пажња је посвећена различитим индивидуалним стратегијама које запослени/е развијају за „одбрану приватности“ креирајући, на тај начин, своја привремена поља приватности или бар неку врсту анонимности у јавном простору.

У последњем поглављу, **Комодитизација приватности на платформи Youtube**, разматрају се процеси и механизми путем којих је приватност трансформисана у робу. Окосницу овог дела рада представља анализа садржаја већег броја „влогова“ чији аутори живе у Србији. Како „влогови“ представљају својеврстан видеодневник који је везан искључиво за приватни живот, кандидаткиња их сматра значајним извором који омогућава да се разуме не само како се конструшу границе приватности у јавном простору платформе *Youtube*, већ и начини на које приватност постаје роба на интернету. Анализирајући начине на који се у „вловима“ манервише границом приватно/јавно кандидаткиња истиче да се и овде ради о једном новом концепту приватности, концептуализоване приватности, која зависи од различитих фактора и утицаја. У овом делу рада се указује и на нека шира питања која су у вези са комодитизацијом приватности на овој платформи, попут оних која се тичу прекарног дигиталног рада, две врсте „радника“ (аутора и гледалаца који раде за њих), експлоатације, моћи алгорита у обликовању реалности и др.

5. Остварени резултати и научни допринос дисертације:

Иако у домаћој литератури у оквиру различитих дисциплина постоје значајни радови који се баве питањем приватног живота у различитим историјским периодима, као и у вези са различитим питањима и аспектима приватности, докторска теза Иване Степановић представља прво целовитије истраживање о утицају савремених информационих технологија на (ре)дефинисање појма и граница приватности њихових корисника у Србији, а које је засновано на анализи етнографских и нетографских података. Основни значај овог истраживања јесте управо то што његову окосницу чини етнографско истраживање, што је кандидаткињи омогућило да уочи и анализира утицаје информационих технологија на различите аспекте приватности њених корисника/ца, као и

како се они/е суочавају и одговарају на изазове које њихова примена намеће. Управо комбиновање и анализа различитих етнографских извора, и обимна анализирана грађа, даје посебан значај овом докторском раду. Кандидаткиња је показала да је упозната са теоријском литературом, која се бави овом проблематиком у оквиру различитих дисциплина и стога је била у стању да уочи нека кључна питања, проблеме и парадоксе у вези са утицајем нових информационих технологија на концепт приватног живота и приватности. Резултати истраживања изведеног за потребе ове дисертације показали су да се информационе технологије и њихова „подешавања приватности“ стално развијају и трансформишу, тако да приватност и приватни живот није могуће схватати као статичну већ пре као промењиву и „флуидну“ категорију (наводи Bauman and Lyon, Miller и др.). Такође, изнети резултати потврђују увиде Денијела Милера и других теоретичара - појам приватности може да садржи хетерогене елементе који се појављују у одређеним контекстима и ситуацијама, као и нове костелације односа између приватног и јавног, а које омогућавају да се овим новим друштвеним пољима може произвољно повећавати или смањивати обим тако да постају мање или више приватна (Miller). Један од парадокса на које кандидаткиња скреће пажњу јесте и то што се, речено њеним речима, „информационе технологије истовремено појављују и као саучесник и као непријатељ у борби да се сачва право на приватност“.

6. Закључак:

Имајући све наведено у виду, Комисија закључује да је предложено докторско истраживање осмишљено у складу са конципираном темом, поштујући академске стандарде, и да је посвећено научно и друштвено релевантној теми. Кандидаткиња је конципирању ове теме, њеној теоријској и методолошкој разради посветила значајну пажњу, што је резултирало не само новом и обимном етнографском грађом већ и анализом која у фокус ставља нека од кључних теоријских, друштвених и политичких питања у времену интензивне дигитализације и глобализације.

Из свега наведеног, Комисија закључује да су се стекли услови за усмену одбрану докторске дисертације Иване Степановић ” **Приватност у доба нових информационих**

технологија: антрополошко истраживање у Србији“ па Комисија предлаже Наставно-научном већу Филозофског факултета Универзитета у Београду да прихвати овај Извештај и позитивну оцену докторске дисертације, и одобри усмену одбрану докторске дисертације

”Приватност у доба нових информационих технологија: антрополошко истраживање у Србији“, докторанда Иване Степановић

У Београду, 27.05. 2019.

Комисија:

проф. др Илдико Ердеи

проф. др Слободан Наумовић

проф. др Марина Симић

др Љиљана Гавриловић, научни саветник ЕИ САНУ

доц. др Зорица Ивановић, менторка